

De taalagitatie in het Belgische leger tijdens de Eerste Wereldoorlog¹. II

Luc COENEN en Luc DE VOS

Deel 2: De etterbuil barst (1917-1918)

In de eerste oorlogsjaren 1914, 1915 en 1916 stelde het taalprobleem zich steeds scherper. De numerieke meerderheid van de Vlamingen bij de troep stond in schril contrast tot het kader, waar de Franstaligen oververtegenwoordigd waren. Zelfs op Vlaams grondgebied werd de taalgeving van 1913 niet nageleefd. Geleidelijk sijpelden dan ook de eerste Vlaamse klachten in de pers door en drong men aan op maatregelen om de taaltoestanden te verbeteren. De repressie en de onwil om aan de Vlaamse grieven tegemoet te komen, leidden tot een radicalisering van de vlaamsgezinde intellectuelen, die de kern werden van het verzet. Het groeiende Vlaamse bewustzijn uitte zich in godsdienstige studiekringen en in de frontblaadjes. Ondanks scherp toezien van de militaire veiligheidsdienst en van de censuur kwam hieruit een vrij actieve ondergrondse Frontbeweging voort. 1917 beloofde een woelig jaar te worden².

3. Aan de top van het leger lost een Waal een Vlaming af: de bom ontploft

De dood (op 5 januari 1917) van de Gentenaar generaal M. Wielemans, stafchef, die opgevolgd werd door de toen jongste luitenant-generaal Louis-Hubert Ruquoy, bracht een herinrichting naar Frans model van het leger mee³. Nauwelijks had de Henegouwenaar Ruquoy zijn nieuwe bevoegdheden opgenomen, of hij verbood, op 11 februari 1917, de bijeenkomsten van de studiekringen, die door de militaire overheid niet ten onrechte als haarden van politieke agitatie onder de Vlamingen werden beschouwd. Daarbij verloor hij wel uit het oog dat deze studiekringen in wezen geen politieke debatclubs waren. Door

1. De auteurs Lic. Luc Coenen en Prof. Dr. Luc De Vos zijn respectievelijk wetenschappelijk medewerker en docent aan de leerstoel Geschiedenis van de Koninklijke Militaire School.

2. Aldus het eerste deel van dit artikel, *De taaltoestand in het Belgische leger tijdens de Eerste Wereldoorlog*, deel 1: *Een langzame aanloop (1914-1917)*, verschenen in *Wetenschappelijke Tijdingen*, XLVII (1988), 140-151.

3. A. DUCHESNE, *L'Armée et la politique militaire belges de 1871 à 1920 jugés par les attachés militaires de France à Bruxelles*, in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis (BTFG)*, XL (1962), p. 1207-1208; A. Duchesne schrijft over L.-H. Ruquoy: „... passait pour très francophile...”.

deze maatregel trof men niet alleen de Vlaamse agitatoren, maar in het algemeen de aalmoezeniers, die deze studiekringen hadden opgericht als een uitgelezen middel om hun pastorale opdracht te vervullen⁴.

Alsof daarmee nog niet voldoende kwaad bloed gezet was, ging het ministerie van Oorlog ook over tot verscherping van de censuur op de soldatenkrantjes. Zo schreef generaal Ruquoy op 3 mei 1917 aan de korpsversten, dat de redacteurs van de frontbladen voor publikatie toelating dienden te vragen bij de censuurdienst. Door de instructies van 23 juli 1917 en 26 augustus 1917 werd de verzending van de frontbladen strenger gereguleerd. Krachtens het dagorder van 5 augustus 1917 moesten al de artikels van de frontbladen eerst voorgelegd worden aan de censuurdienst. Na een eerste lezing mocht het blad gedrukt worden, maar de verspreiding ervan werd pas toegestaan, nadat de dienst een gedrukt exemplaar had nagezien. Deze krantjes werden hoofdzakelijk uitgegeven door brancardiërs en aalmoezeniers⁵. Ook de militaire censuur op de briefwisseling werd nog verscherpt. Al vrij vlug merkte de militaire censuurdienst de weerslag hiervan in de gewone soldatenbrief: „Le soldat n'ose plus écrire par crainte de punitions et se plaint amèrement de ne pouvoir entretenir les siens que de sa santé, de la pluie et du beau temps. De ce fait, la correspondance ne reflète plus, comme autrefois, l'état d'âme véritable de la troupe”⁶.

Door de aanval op de aalmoezeniersdienst in de *XXe Siècle* in december 1916, het verbod op de bijeenkomsten van de studiekringen en de censuur van de frontbladen had de anti-vlaamsgezinde hetze begin 1917 een hoogtepunt bereikt. Omdat mgr. Marinis een scherpe Vlaamse reactie verwachtte, verbood hij zijn aalmoezeniers deze zaak met de officieren te bespreken. Op 24 mei 1917 en nog eens opnieuw op 11 augustus had hij in een vertrouwelijke nota aan de aalmoezeniers het verbod opgelegd om kranten en tijdschriften die de Vlaamse Beweging behandelden, aan de soldaten door te geven en de vergaderingen bij te wonen waarin de taaltoestanden besproken werden.

Marinis gaf toe dat sommige geestelijken, vooral brancardiërs onvoorzichtig geweest waren door in hun gesprekken het beleid van de legeroverheid te hekelen en deze verantwoordelijk te stellen voor de manke taaltoestanden, door deel te nemen aan de verboden Vlaamse frontvergaderingen en door in hun briefwisseling te loslippig te zijn. Anderzijds moest erkend worden, dat de brancardiërs door de legerleiding systematisch met antipathie werden bejegend en dat hun loyaliteit gewoon in twijfel werd getrokken. De militaire overheid had steeds

4. L. SCHEPENS, *Koning Albert, Charles de Broqueville en de Vlaamse Beweging tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Tielt-Bussum, 1982, p. 66-67.

5. G. BULTHE, *De Vlaamse loopgravenpers tijdens de Eerste Wereldoorlog*, (Centrum voor Militaire Geschiedenis, Bijdragen, dl. VII), Brussel, 1971, p. 77-78.

6. EVERE, Centrum voor Historische Documentatie (CHD), 1914-1918, G.Q.G., 2e section, nr. 25: Service postal et censure, 10. Rapports sur le moral de la troupe, rapport van 4.IV.1917.

de incidenten opgeblazen. Op een totaal van 425 aalmoezeniers en ongeveer 1.400 geestelijken-brancardiers was het aantal van hen op wie iets aan te merken viel, volgens Marinis uiterst miniem⁷.

Kortom, midden 1917 was de taalpraktijk in het leger nog steeds in strijd met de wet. Wel streefde men een verbetering van de taaltoestand na. In een nota van de legerstaf d.d. 6 juli 1917 werd aan de divisiecommandanten gevraagd dat de Nederlandsonkundige officieren en onderofficieren de beginselen van het Nederlands zouden leren. De korpsoversten werden aangemaand facultatieve cursussen te organiseren, „... mais cette faculté n'enlève rien à l'obligation pour chaque officier de connaître les deux langues nationales”. Voor het geven van onderricht vroeg de nota een beroep te doen op de brancardiers⁸. Behalve deze nota en het K.B. van 12 februari 1917 waardoor bij de staf van elke divisie, elk korps, enz. een betrekking van „vertaler voor de Vlaamse taal” werd ingesteld, was er op taalgebied noch vooruitgang, noch verbetering in te toepassing van de bestaande wetgeving⁹.

In het voorjaar en in de zomer van 1917, het jaar van de Russische revolutie en van de muiterijen in het Franse leger, was het, tengevolge van de oorlogsmoeheid, erg onrustig geworden in het Belgische leger. Het aantal deserties steeg enorm. In 1916 bedroeg hun aantal 1.203, in 1917 steeg het tot 5.603; tijdens de eerste vijf maanden van 1918 waar het er 2.778¹⁰. Niet zonder reden was de vermeende oorzaak hiervan, de Vlaamse kwestie, van maart 1917 tot mei 1919 het meest behandelde onderwerp in de rapporten van de Franse militaire attaché. „La question flamande est liée à un mouvement irrésistible ... (qui) ne cessera pas de croître en importance”, schreef de Franse militaire attaché kolonel Eugène Genie¹¹. Ook de gevolgen van de Russische Revolutie werden nauwlettend gevolgd zowel door de attaché als door de veiligheidsdienst¹².

7. J.-R. LÉCONTE, *Aumôniers militaires belges de la guerre 1914-1918*, (Centrum voor Militaire Geschiedenis, Bijdragen, dl. V), Brussel, 1969, p. 79 en R. BOUDENS, *Kardinaal Mercier en de Vlaamse Beweging*, Leuven, 1975, p. 178-180; Id., *Mgr. Marinis, Cyriel Verschaeve en de vlaamse-gezinde aalmoezeniers van het Belgisch leger*, in: *Verschaeviana*, I, 1976, p. 483-493.

8. EVERE, CHD, 1914-1918, 2DA, nr. 48.

9. *Belgisch Staatsblad (BS)*, 18-24.II.1917. De officier- of onderofficier-vertaler diende in opdracht van korps- of divisiecommandant circulaires, ministeriële en koninklijke besluiten te vertalen. Verder was de vertaler verantwoordelijk voor de Nederlandstalige briefwisseling.

10. L. SCHEPENS, *Koning Albert*, p. 126-127; J. WULLUS-RUDIGER (= A. WULLUS), *En marge de la politique belge 1914-1936*, Parijs, 1957, p. 143-147.

11. L. WILS, *Honderd jaar Vlaamse Beweging*, dl. II: *Geschiedenis van het Davidsfonds 1914 tot 1936*, Leuven, 1985, p. 64; A. DUCHESNE, *art. cit.*, p. 1207-1217; Id., *Les archives de la guerre et de la marine à Paris et l'histoire de Belgique*, (Koninklijke Commissie voor Geschiedenis), Brussel, 1962, p. 122-135.

12. „L'attitude des Russes aussi a frappé vivement les esprits. Les idées socialistes se font beaucoup plus nombreuses”, aldus de censuurdienst der briefwisseling in het rapport van 8.I.1918, p. 1; „Les idées socialistes voire même anarchistes, les revendications sociales et la lutte des classes paraissent occuper davantage l'opinion de nos soldats, ...”, rapport van 5.II.1918, p. 2; EVERE,

Onder druk enerzijds van de verwezenlijkingen van het activisme, anderzijds van de „fransdolle hetze” van de Belgische nationalistten, en wellicht meer nog door de afwijzende en dralende houding van de Belgische overheid evolueerde de vroeger geschetste groep van Vlaamse intellectuelen in radicale richting. Zij zou vanaf februari 1917 als ondergrondse pressiegroep, de Frontbeweging, een politiek programma uitwerken, dat vanaf 11 juli 1917 aan de openbaarheid werd prijsgegeven in de vorm van Open Brieven. De Frontbeweging was verspreid over zes legerdivisies, maar vooral actief in de 1ste en 2de legerdivisie, waaruit zij hoofdzakelijk gegroeid was. Zij was zwak in de 3de en 4de legerdivisie en niet buitengewoon sterk in de 5de en 6de. In de cavaleriedivisie was de Frontbeweging onbekend. De enige vorm van organisatie bestond aan de top in de zgn. Legervergadering, die samengesteld was uit de „ruwaard” Adiel Debeuckelaere, zijn twee „geheimschrijvers” Hendrik Borignon en Filip de Pillecyn en de afgevaardigden der zes legerdivisies¹³. De beweging beschikte over inlichtingskanalen die over het hele communicatienet van het leger verspreid waren en had vertrouwensmannen tot in de kabinetten van ministers als G. Helleputte en Ch. de Broqueville. Onder hen waren Gustaaf Sap en Julien Méchant.

Op 18 september 1916 was de leiding van wat spoedig de Frontbeweging zou worden, erin geslaagd *Ons Vaderland* in handen te krijgen. Dit blad verscheen vanaf 30 mei 1915 te Calais. Aldus beschikte de beweging over een spreekbuis om haar ideeën te verspreiden en haar richtlijnen te verstrekken¹⁴.

De eerste *Open Brief aan den Koning der Belgen, Albert I*, van 11 juli 1917, een omvangrijk document van 17 pagina's, was opgesteld door korporaal en atheneumleraar Adiel Debeuckelaere, leider van de Frontbeweging, en werd op duizend exemplaren verspreid. Het is een felle aanklacht tegen de taalmisstanden aan het front en de Vlaamsonkundigheid of -vijandigheid der officieren, zit vol verbittering vanwege de houding van de censuur tegen de Frontblaadjes, wijst de regering af, sympathiseert met de activisten en stelt groot vertrouwen in de koning¹⁵. In de brief werd ook de vooroorlogse eis van de Vlaamse Beweging herhaald: „We willen een Vlaamsch leger naast een Waalsch”¹⁶. Het psychologisch effect van deze publikatie was aanzienlijk. De Veiligheidsdienst kreeg de indruk dat het aantal Vlaamsgezinden in het leger sterk was

CHD, 1914-1918, G.Q.G., 2ième section, nr. 10 Service Postal et Censure, (25) Rapports sur le moral de la troupe.

13. L. SCHEPENS, *België in de Eerste Wereldoorlog*, in: *Nieuwe Algemene Geschiedenis der Nederlanden (NAGN)*, dl. XIV, 1979, p. 35-37; RUDIGER (= A. WULLUS), *La trahison activiste au Front belge. Lettre ouverte au roi*, Brussel, (1920), p. 12-13 en p. 26.

14. L. SCHEPENS, *14/18. Een oorlog in Vlaanderen*, (Retrospectief) Tielt-Weesp, 1984, p. 168.

15. M. BOEY, *Tragedie 14/18. Het voorspel van „Vlaanderen aan de IJzer”*, Tielt-Utrecht, p. 54-67.

16. K. DE SCHAEPPRIJVER en J. CHARPENTIER, *Ontwikkelingsgang der Vlaamse Frontbeweging*, Z.p., 1918, p. 23.

toegenomen, nu niet alleen meer bij de intellectuelen, maar ook bij de gewone soldaten¹⁷. Hierin zag men een toenemende bedreiging voor de eenheid binnen het leger¹⁸.

Anders dan hij zou gedaan hebben in de eerste oorlogsjaren, reageerde de koning nu wel positief, zij het in stilte en voorzichtig. Eigenlijk probeerde hij te sussen. In dit verband dient het bezoek te worden gezien dat zijn secretaris, de Limburger J. Ingenbleek, in De Panne op 14 augustus aflegde bij mej. M. E. Belpaire, medewerkster van *De Belgische Standaard* en bekend om haar Belgisch-loyale flamingantische opvattingen. 's Anderendaags kwam het tot een gesprek tussen de koning en mej. Belpaire. Tijdens deze ontmoeting van 15 augustus zei de koning haar: „Vous avez beaucoup d'influence, madame. Dites bien que la Monarchie est tout à fait persuadée du droit des Flamands à un développement complet dans leur langue, à tous les degrés, ..., que toutes les revendications flamandes légitimes trouvent ici (in hofkringen) des défenseurs Il n'y a ici pas un antiflamingant, je ne dis pas même: antiflamand, mais anti-flamingant". Hij zou al doen wat hij kon, de Vlamingen moesten geduld en vertrouwen hebben¹⁹. De niet gehuwde dame was zeer ingenomen met de koning. De vorst had voortaan een onvoorwaardelijke bondgenote in het hol van de leeuw.

Op 4 augustus 1917 was de regering de Broqueville gewijzigd. Generaal Armand De Ceuninck was de Broqueville opgevolgd als minister van Oorlog. De betrekkingen tussen de Broqueville en koning Albert waren slecht. De koning aanzag het opperbevel van het leger als zijn persoonlijke taak, waarin de minister zich zo weinig mogelijk moest mengen. Wij zijn het eens met L. Wils, die in deze vervanging het persoonlijke antwoord van koning Albert op de onrust in het leger ziet; met het oog daarop benoemde hij een vertrouwensman tot minister van Oorlog om zo de inmenging van politici uit te schakelen²⁰

17. In 1918 merkte de censuurdienst op: „On voit des êtres frustrés qui n'avaient jamais songé à cette question se mettre tout à coup à admirer leur langue, à lui trouver des beautés qu'ils avaient toujours ignorées et à se réclamer de principes qu'ils énoncent sans les comprendre". EVERE, CHD, 1914-1918, G.Q.G., 2ième section, nr. 10 Service postal et censure, (25) rapports sur le moral de la troupe, 8.IV.1918, p. 3.

18. „La discorde ainsi jetée dans les rangs de nos soldats est contraire à l'esprit d'union qui devrait animer tout le monde". EVERE, CHD, 1914-1918, G.Q.G., 2ième section, nr. 10 Service postal et censure, (25) rapports sur le moral de la troupe, 31.VIII.1917.

19. R. DE SCHRYVER, *Koning Albert en de Vlaamse Beweging*, in: *Handelingen van het colloquium koning Albert*, Brussel, 1976, p. 211.

20. L. WILS, *Flamenpolitik en aktivisme. Vlaanderen tegenover België in de Eerste Wereldoorlog*, Leuven, 1974, p. 211, en ID., *Honderd jaar Vlaamse Beweging*, dl. II, p. 62. Maar de beweging van prof. L. Wils dat Armand De Ceuninck in 1913 vleugeladjutant van de koning was, is niet juist. Armand De Ceuninck wordt vaak verward met zijn zeven jaar oudere broer August, die in juni 1912 Harry Jungbluth opvolgde als stafchef, maar op 28 mei 1914, vóór het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog met pensioen ging. Cfr. M.-R. THIELEMANS en E. VANDEWOUDE, *Le Roi Albert au travers de ses lettres inédites, 1882-1916*, dl. I, Brussel, 1982, p. 84, 436 en 495; R. BOIJ-

Het antwoord van de legertop op de eerste Open Brief kwam bliksemsnel. De Veiligheidsdienst noemde de Open Brief „un tract du plus haut point subversif”. „Een algemene vervolging is gans het front door begonnen tegen de Vlaamse Beweging. Het regent straffen en krijgsraad of bedreiging met krijgsraad”, heette het op 7 augustus²¹. De auteur A. Debeuckelaere van wie men vermoedde dat hij voor de brief verantwoordelijk was, werd teruggestuurd naar de eerste linie. Het resultaat was een verscherpt toezicht in alle legerdivisies, zoals o.a. blijkt uit het rapport van het 4de Jagers te voet en het rondschrijven van de Generale Staf aan de regimentscommandanten²². Indien de vorst echt meeleeft met de flaminganten, had hij de legertop zeker in toom kunnen houden.

De Vlaamse kwestie was ook het thema op de eerste vergadering van het beperkte kernkabinet, oorlogscomité genoemd, die doorging te De Panne op zondag 19 augustus 1917²³. Tijdens de eerste vergadering werd alleen door A. Van de Vyvere een nota voorgelezen over de toestand in het leger. Het is een rekwisitoor dat zich op het zuiver juridische vlak houdt: de toepassing van de wet van 2 juli 1913 op het taalgebruik, en dat alleen aan de hand van voorbeelden uit de 4de legerdivisie. Daarbij onderstreept de auteur dat dit niet de divisie is die het sterkst door de Vlaamse agitatie wordt beroerd. De auteur vermeldt, gaande van de algemene naar de bijzondere voorschriften, tien van de achttien artikelen, en duidt telkens een reeks overtredingen aan, zowel van de letter als van de geest van de wet. Het zijn allemaal onweerlegbare feiten, die zonder emfase opgesomd worden. Alle mededelingen, feestelijkheden, handboeken voor instructie, reglementen, opschriften, vlaggen, enz., alles was uitsluitend Frans. Hetzelfde gold voor de opleiding van de onderofficieren. De kennis van het Nederlands werd niet geëist voor de toelating tot de scholen voor onderluitenant, ook de briefwisseling met de burgerlijke overheden was niet in orde. In sommige compagnieën kende geen enkele officier Nederlands en zelfs zij die het kenden, spraken het meestal niet. Zo bijvoorbeeld de toestand in september 1916 van de 7de Compagnie, 4de Bataljon van het 8ste Linieregiment: naast 149 Vlaamse soldaten waren er 9 Vlaamse onderofficieren, terwijl er voor 17 Waalse soldaten 18 Waalse onderofficieren waren. In één woord, over heel de lijn bleef de taalwet van 1913 dode letter. Het verslag van de vergadering noteert dan ook dat het Comité „unaniem van oordeel is

EN, *Inventaris van het archieffonds „Personalia-I”*, (Centrum voor Militaire Geschiedenis, *Inventarissen*, dl. XV), Brussel, 1981, p. 9; *Annuaire officiel, Armée belge*, Brussel, 1913 en 1914; Brussel, Koninklijk Legermuseum, *Registres Matricules*, nr. 8835 (Auguste), nr. 10004 (Armand De Ceuninck).

21. Geciteerd in L. WILS, *Flamenpolitik*, p. 211.

22. EVERE, CHD, 1914-1918, G.Q.G., nr. 5 Journaux de Tranchées, (3) Publications diverses, rapport Staf 4de Jagers te Voet, 20.VII.1917.

23. Deze kabinetsraad werd besproken bij L. WILS, *Flamenpolitik*, p. 213 en L. SCHEPENS, *Koning Albert*, p. 128.

dat de opgesomde grieven moeten rechtgezet worden'', en beslist op de volgende vergadering de passende maatregelen te bespreken in aanwezigheid van de minister van Oorlog De Ceuninck.

's Anderendaags kwam minister Van de Vyvere mej. Belpaire afhalen, om tot bij Cyriel Verschaeve te gaan en deze „te overtuigen van de gesteltenis van koning en regering ten opzichte van de Vlamingen''. Maar de onderpastoor vond het een moeilijke taak, de gemoederen te bedaren; wat rust had kunnen brengen was een „formele verklaring van regering en vorst''. En die bleef uit. Op het ogenblik van dit bezoek bij Verschaeve was de door hem opgestelde *Brief van de Vlaamsche soldaten aan den opperbevelhebber van 't leger, koning Albert*, de tweede dus op een maand tijd, reeds verspreid. Het hoofdthema van dit pamflet was: wij kregen geen antwoord, tenzij straffen; wij zijn verbitterd, wij protesteren; geef ons recht en bescherm ons²⁴.

Op 22 augustus 1917, drie dagen na de klacht van Van de Vyvere, zond De Ceuninck een circulaire met een herhaling van de voorschriften van de wet van 2 juli 1913. In deze circulaire erkende de minister dat het onduelbaar was dat, na drie jaar omgang met hun mannen, de officieren nog niet in staat waren met hen in hun taal te spreken. Bovendien waarschuwde de minister de officieren, dat voortaan voor de benoeming tot de lagere graden met de kennis van de tweede landstaal rekening zou gehouden worden²⁵.

Op 26 augustus 1917 had de volgende vergadering van het Oorlogscomité, onder voorzitterschap van de koning, plaats²⁶. Niet alleen — of niet zozeer — om de taalmaatregelen uit te werken, als wel om het flamingantisme te onderdrukken. Toch gaf minister J. Renkin lezing van een lange nota, waarin een aantal voorstellen geformuleerd werden om tegemoet te komen aan de klachten van minister Van de Vyvere:

1. Het Departement van Oorlog moet zelf instaan voor de publikatie van de ambtelijke mededelingen in de twee talen;
2. Er moet aangedrongen worden bij de Generale Staf, opdat in elke compagnie één of meer Nederlandstalige officieren zouden aanwezig zijn en de tweetaligheid zou geëerbiedigd worden;
3. De Generale Staf moet bij de divisiestaven aandringen op de toepassing van de wet van 2 juli 1913, op het aanbrengen van tweetalige opschriften in de loopgraven, en op de tweetaligheid van onderofficieren;

De overtredingen moeten streng bestraft worden, en dit geldt speciaal voor de officieren die openlijk de Vlaamse taal misprijzen en de Vlaamse soldaten in hun eigenwaarde kwetsen. Van haar kant moet de regering energiek optreden tegen Vlaamse propaganda in het leger.

24. R. DE SCHRYVER, *Koning Albert en de Vlaamse Beweging*, p. 224-225; M. E. BELPAIRE, *Gestalten in 't Verleden*, Brugge, 1948, p. 304-305; M. BOEY, o.c., p. 68-69.

25. Bijlage O.J.A., 25.VIII.1917, p. 2.

26. Deze kabinetsraad is uitvoerig besproken bij L. SCHEPENS, *Koning Albert*, p. 130-131.

Na Renkin kwam minister Van de Vyvere aan het woord. Hij vond dat Renkin met die laatste eis overdreef. Het volstond niet de Vlaamse propaganda uit te schakelen, men moest positieve maatregelen treffen om de toestand voor de Vlamingen aanvaardbaar te maken.

Minister De Ceuninck kondigde de maatregelen aan die hij in zijn circulaire van 22 augustus opgenomen had. Broqueville beklemtoonde dat de verantwoordelijken voor de huidige toestand de officieren waren, die de reglementen aan hun laars laptten en contact met de Vlaamse soldaten vermeden.

Het kernkabinet kwam daarna tot de conclusie, dat het volstond het kader zo aan te passen, dat in elke compagnie een Nederlandstalige officier en in ieder peloton een Nederlandstalig onderofficier of korporaal zou aanwezig zijn. De minister van Oorlog meende dat deze maatregel gemakkelijk kon uitgevoerd worden.

Ook de zaak van aalmoezenier Vandermeulen kreeg in deze periode haar beslag²⁷. Op 27 augustus werd hij overgeplaatst als brancardier naar de tuchtcompagnie van Cézembre, vanwege de publikatie op 1 april in het *Limburgsch Studentenblaadje* van een artikel dat niet ongunstig was voor de Raad van Vlaanderen²⁸. Vandermeulen werd daarbij het slachtoffer van de belangstelling die zijn artikel in Nederland en in de Belgische krijgsgevangenkampen in Duitsland gewekt had, en van de machtswisseling aan het hoofd van het ministerie van Oorlog. Met hem wou men ook duidelijk opperaalmoezenier Marinis treffen, van wie Vandermeulen vroeger secretaris geweest was en die door een gedeelte van de legerleiding als flamingant werd gebrandmerkt. Tevens werd het incident door sommige militairen die antiklerikalisme aan vaderlandsliefde koppelden, aangegrepen als voorwendsel om de volgens hen te vlaamsgezinde aalmoezeniers in een ongunstig daglicht te plaatsen. Van de Vyvere en Helleputte waarschuwden De Ceuninck geen vervolging van vlaamsgezinden te beginnen. Het repressief klimaat na de verbanning van Vandermeulen maakte op mej. M. E. Belpaire een zodanige indruk, dat ze zich rechtstreeks tot de koning wendde: „Que dira-t-on de la parole que V.M. a bien voulu me donner, si elle est suivie d'actes semblables!”²⁹.

In september 1917 schreef Cyriel Verschaeve een *Brief aan Zijne Eminentie Kardinaal Mercier*. De auteur zegde te schrijven in naam van 200 intellectuelen die verklaarden 50.000 soldaten te vertegenwoordigen. Na de moedige houding van de kardinaal tegenover de Duitse bezetter te hebben bewonderd,

27. Over het geval P. Vandermeulen: J. TORFS, *Omtrent de verbanning van legeraalmoezenier Paul Vandermeulen*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen XXIV* (1975), kol. 146-163; R. BOUDENS, o.c., p. 186-192; L. SCHEPENS, *Koning Albert*, p. 126-127.

28. Cézembre, eiland ten noorden van Saint-Malo, was de garnizoensplaats van een tuchtcompagnie, bestaande uit ca. 500 Belgische soldaten.

29. H. J. ELIAS, *25 jaar Vlaamse Beweging 1914-1939*, dl. I: *De Eerste Wereldoorlog en zijn onmiddellijke nasleep (augustus 1914-november 1919)*, Antwerpen, 1969, p. 128.

vestigde hij diens aandacht op de situatie van de Vlaamse soldaten. Verschaeve hoopte dat de kerkvorst met zijn Waals bloed het Vlaamse bloed verstond. „In het leger worden de Vlamingen verdrukt en veracht, al staan ze steeds in het heetste van de strijd. Deze situatie moet toegeschreven worden aan de wanverhoudingen in België waar een zo onrechtvaardige legerorganisatie tot stand kon komen”³⁰.

Op 15 september 1917 publiceerde minister De Ceuninck een tweede circulaire naar het voorbeeld van die van Ch. de Broqueville van 13 januari 1916. De soldaten hadden het recht te verlangen dat hun oversten met hen hun moedertaal gebruikten, en alle oversten dienden dus zo vlug mogelijk de nodige inspanning te leveren om een „voldoende kennis” daarvan te verwerven, zodat ze tenminste „op beknopte wijze” de tweede landstaal konden gebruiken. De ontwikkelde soldaten zullen begrijpen dat in het leger nu geen politieke propaganda kan geduld worden. Minister De Ceuninck vroeg de officieren, onderofficieren en soldaten nauw samen te werken, „om alle gevaren te verwijderen welke kunnen voortspruiten uit eischen in zake taalgebruik bij het leger, welk geregeld is door de wetten, verordeningen en voorschriften, die ik stipt zal doen nakomen”³¹. De volgende dag verscheen een ministeriële beslissing voor de officieren alleen. Die begon met aan de oversten op te leggen erover te waken dat luitenanten en kapiteins Nederlands kenden, maar zette een achterpoort open door hun op te dragen om ervoor te zorgen dat, eventueel door overplaatsingen, in elke compagnie of overeenkomstige eenheid toch tenminste één luitenant of onderluitenant Nederlands zou spreken. *Vrij België* repliceerde op 21 september dat alleen Vlaamse en Waalse eenheden konden voldoen; de tijd van de halve maatregelen was voorbij en algemene tweetaligheid voor officieren en onderofficieren een utopie. In september en oktober ging het dan verder met circulaires waarbij instructies werden gegeven i.v.m. controle op het taalgebruik en waarin rapporten erover werden gevraagd³². Op 21 september 1917 vatte de legerleiding in een nota aan de legereenheden de aanbevelingen samen. Men diende toe te zien dat de officieren Nederlands kenden. Kapiteins en luitenanten moesten in staat zijn met de Vlaamse soldaten in het Nederlands een gewone conversatie te voeren. Aan het hoofd van een compagnie, batterij of escadron diende een tweetalig luitenant of onderluitenant te staan. Discussies over de Vlaamse kwestie en vooral over de administratieve scheiding moesten vermeden worden. Iedere flamingantische actie was ten strengste verboden. Wegwijzers en opschriften in bureaus, magazijnen, versterkingen en loopgraven moesten tweetalig zijn. De officieren werd gevraagd een goede verstandhouding na te streven met de troep en

30. R. BOUDENS, *o.c.*, p. 192.

31. Bijvoegsel aan het *Legerdagorder* van 16.IX.1917, p. 2; EVERE, CHD, 1914-1918, 3DA, nr. 52, farde journalière, 16.IX.1917.

32. L. WILS, *Flamenpolitiek*, p. 216-217.

vooral met de intellectuelen³³. Ondertussen ging ook de vervolging voort, zoals blijkt uit de rapporten van de Militaire Veiligheidsdienst, die zelfs werden besproken in de ministerraad³⁴.

Over de uitvoering van de taalvoorschriften waren de meningen verdeeld. Aan de ene kant waren sommigen tevreden, omdat er toch wat verbeterde. Hendrik Heyman schreef op 18 september 1917: „De kranige handelwijze van de zo gevreesde minister-generaal maakte goede indruk”. Fritz Francken, die geregeld bijdragen uit de loopgraven stuurde aan *Vrij België* evenals aan *De Belgische Standaard*, schreef op 4 december aan Frans Van Cauwelaert: „Op taalgebied heeft de regering enige nuttige en heilzame veranderingen ingevoerd”. Korporaal Jeroom Leuridan noteerde rond 12 september in zijn dagboek, dat de feitelijke aanstelling van officieren nu in twee talen gebeurde en dat plots overal in de loopgraven Nederlandse opschriften verschenen³⁵. De Veiligheidsdienst merkte in de briefwisseling aan Vlaamse zijde veel positieve respons op de taalmaatregelen³⁶. Ook Ch. de Broqueville vond dat er van vooruitgang sprake was. Op een klacht van F. Van Cauwelaert, op 10 juli verstuurd aan zeven ministers en J. Ingenbleek, volgens welke een Fransonkundige zelfs geen korporaal kon worden, antwoordde de Broqueville op 31 augustus 1917 triomfantelijk dat een onderzoek had uitgewezen, dat de Vlamingen wel in „verre van onrechtvaardige verhouding” de ondergeschikte graden bereikten. In de zware artillerie waren er 378 Waalse gegradueerden waarvan er 63 „goed” en 97 min of meer „voldoende” Nederlands kenden, 218 geen. Er waren 529 gegradueerden waarvan 330 „goed” en 165 „min of meer” Frans kenden, en 14 helemaal geen Frans spraken³⁷.

Anderen merkten geen verbetering, volgens hen bleef alles bij het oude. „In de kampen wordt met dat alles geen rekening gehouden; aan ’t front gaat het enigszins beter onder de aanhoudende drukking der heersende blauwvoeterie”, melde Michiel Bulckaert op 10 oktober 1917. In Auvours, het grootste doorgangskamp voor zieke en gekwetste soldaten, bleef alles Frans, behalve de vertaling van een klein deel der dagorders. Maar om de tweetaligheid te bevor-

33. EVERE, CHD, 1914-1918, 2DA, nr. 48, note commandement de l’Armée IIIe Section nr. 1548, 21.IX.1917.

34. De Militaire Veiligheidsraad was opgericht bij de wet van 11 oktober 1916. In het veldleger zou de dienst worden geleid door een officier die werd benoemd door het hoofd van de generale staf (dus een vertrouwensman van de koning-opperbevelhebber), onder wiens onmiddellijk bevel hij zou staan. In de rest van het leger zou hij worden geleid door een officier die door de koning benoemd en ontslagen werd; ook alle commissarissen en inspecteurs werden door de koning benoemd en ontslagen. De eenvoudige agenten werden benoemd door de minister van Oorlog. Cfr. L. WILS, *Flamenpolitik*, p. 218.

35. H. J. De Moen, *Jeroom Leuridan*, Zulte, 1963, p. 216 en L. WILS, *Flamenpolitik*, p. 216.

36. „Nous voyons les Flamands à peu près satisfaits des mesures qui ont été prises et heureux de ce qu’une partie de leurs desiderata ont été écoutés”. EVERE, CHD, 1914-1918, G.Q.G., 2ème Section, nr. 10 Service postal de censure, (25) rapports sur le moral de la troupe, 8.XII.1917, p. 2.

37. L. WILS, *Flamenpolitik*, p. 218.

deren, werden „dagelijkse theorieën” van Vlaams aan Walen en van Frans aan Vlamingen gegeven. Aan de jongens die met moeite kunnen Vlaams lezen en schrijven, wordt Frans ingepompt”. De circulaire van minister De Ceuninck over het taalgebruik noemde Ernest Claes in een ongedateerde brief aan F. Van Cauwelaert: „mooi, maar de uitslag is nul, meer dan nul”³⁸. Op 17 oktober 1917 beklagde minister De Ceuninck in een circulaire zich erover dat niet alle dagelijkse orders in het Nederlands vertaald werden, zoals hij nochtans gevraagd had³⁹.

Ook ontevreden met de circulaire waren de Wallinganten. F. Neuray stuurde aan de ministers een brief door die hij op 21 september 1917 ontvangen had, waarin geprotesteerd werd tegen de cursussen in de tweede taal, die de Broqueville verplicht gemaakt had in het leger, met als argumenten dat een Waal geen Nederlands nodig heeft om carrière te maken, behalve in het leger; dat dit strijdig is met de grondwet; dat dit de verdeeldheid onder de beide rassen bevordert; dat zij de nationale eensgezindheid willen behouden en niet het spel van de Duitsers spelen; dat zij nooit zullen gedogen door de Vlamingen, noch door de Duitsers gedomineerd te worden; dat de regering hier aan machtsmisbruik doet; en tenslotte, een merkwaardig argument, dat even goed door de Vlamingen kon gebruikt worden, „dat het een aanslag op de vrijheid is ons te verplichten een taal te leren die de onze niet is”. Volgt de gebruikelijke dreiging met een Waals separatisme en aansluiting bij Frankrijk⁴⁰.

De maanden december 1917 en januari 1918 lieten verder een drukke regulerende activiteit van de militaire overheid zien. Op 7 december werd aan de bataljonscommandanten gevraagd of men voldoende handboeken had voor de cursisten Nederlands. Op 25 december volgde een ministerieel rondschrĳven waarin werd aangekondigd dat alle aangestelde hulponderluitenanten die onvoldoende Nederlands kenden, op 15 februari een taalproef dienden af te leggen. Zij die mislukten dreigden hun benoeming te verliezen. Een regimentsorder van 14 januari 1918 verplichtte alle officieren en onderofficieren die onvoldoende Nederlands kenden een cursus te volgen. De bataljonscommandanten moesten erop toezien dat de georganiseerde cursussen een ernstig en praktisch karakter hadden. Maandelijks moesten zij het aantal leerlingen rapporteren⁴¹.

38. ID., *o.c.*, p. 218-220.

39. EVERE, CHD, 1914-1918, 2DA, nr. 48, 17.X.1917.

40. De negatieve reacties in de Waalse soldatenbrieven tegen de opgelegde tweetaligheid kwamen steeds terug in de rapporten van de Veiligheidsdienst. „Les Wallons se plaignent d'être obligés d'apprendre la langue flamande et quelques uns déclarent qu'ils ne céderont pas.” EVERE, CHD, 1914-1918, G.Q.G., 2ème Section, nr. 10 Service postal et censure, (25) rapports sur le moral de la troupe, 8.XII. 1917, p. 2.

41. Zo vernemen we dat van 12.XII.1917 tot 19.I.1918 in het 8e Bataljon, 1e regiment Carabiniers van de 6de Legerdivisie 119 van de 426 manschappen een taalcursus volgden. 28 Franstaligen volgden Nederlands en 91 Vlamingen volgden Frans. In het 2e Bataljon, 1e regiment Carabiniers van dezelfde Divisie volgden 84 van de 736 manschappen taallessen. 31 Franstaligen volgden

Op 15 februari volgde er in de 2de Legerdivisie een nieuwe regimentsorder, waarin aan de bataljonscommandanten naar het aantal cursisten Nederlands en Frans gevraagd werd. Daarnaast moest men opgeven hoeveel officieren en onderofficieren geen of onvoldoende Nederlands kenden. In een regimentsorder van 22 juli 1918 werd gevraagd dat de taalleergangen in daarvoor geschikte lokalen zouden doorgaan met een minimum aan elementair didactisch meubilair zoals borden, tafels, banken, inktpotten, krijt en sponzen. De kantonnementscommandant moest met de burgerlijke overheid onderhandelen om de beschikking te krijgen over de dorpscholen na de schooluren⁴².

Dat de rust niet was weergekeerd en de Vlaamse politici verdergaande taaleisen stelden, blijkt uit de brief die dr. A. Van de Perre in oktober 1917 aan het hof schreef: „In het leger zelf schijnt me de toestand zoo onrustig dat ik een fout zou begaan, indien ik hem aan Zijne Majesteit niet zou bekend maken. De Vlaamsche soldaten zijn boos omdat zij niet bekomen de eenvoudige rechten welke het Engelsche bestuur vanzelf aan de negers van Afrika toekent, namelijk: het recht om aangevoerd te worden door oversten, die hen verstaan (-). Uw ministers laten mij de schijn, alsof wij kalmpjes in een theaterloge gezeten zijn om met gekruiste armen toeschouwer te zijn van de onrechtvaardigheden welke in het leger, in naam van deze 'eendracht en eensgezindheid' der natie bedreven werden”. En kort nadien: „Hoe pijnlijk het vervullen van mijn plicht ook valle, ik mag niet aarzelen. Weet Z.M. dat de strafcompagnies door onze soldaten genoemd worden: de compagnies van de Koningin? ... Sire, (wij vragen) de gelijkheid tussen Vlamingen en Walen door ééntalige eenheden”⁴³.

4. *De Vlaamsgezinde agitatie: een permanente zorg*

Op 1 januari 1918 zat de regering de Broqueville in een gewijzigde vorm weer in het zadel. Dit leek voor koning Albert de geschikte gelegenheid om de Vlaamse kwestie nu eens grondig aan te pakken. Aan minister Prosper Poulet gaf de koning op 14 januari 1918 te kennen hieraan een koninklijke boodschap te willen wijden. Poulet, die persoonlijk een voorstander was van Vlaamse regimenten in het leger, verwachtte protest van Waalse zijde, als in de koninklijke toespraak de drie Vlaamse eisen zouden worden opgesomd: nl. een Vlaamse universiteit te Gent, de bestuurlijke scheiding en Vlaams in het leger.

Nederlands en 53 Vlamingen volgden Frans. Van de ingerichte taallessen bleken niet alleen Franstaligen gebruik te maken om Nederlands te leren, maar een veel groter aantal Vlamingen om Frans te leren. EVERE, CHD, 1914-1918, 6DA, dagelijks rapport van 13.1.1918.

42. EVERE, CHD, 1914-1918, 2DA, nr. 48, regimentsorders van 7.XII.1917, 28.XII.1917, 14.I.1918, 15.II.1918 en 22.VII.1918.

43. R. DE SCHRYVER, *Koning Albert en de Vlaamse Beweging*, p. 225; M. CORDEMANS, *Dr. A. Van de Perre's oorlogsjaren 1914-1918*, Wetteren, 1963, p. 267.

Een vage verklaring van Albert zonder deze concrete beloften zag Pouillet liever niet. Minister Helleputte sprak min of meer in dezelfde zin: voldoening geven aan de Vlamingen betekende het ongenoegen van de Walen uitlokken. Ook A. Van de Vyvere was tegen een verklaring: „Wat de Vlamingen momenteel eisen, zijn geen verklaringen, maar daden!“. Het enige haalbare leken hem de Vlaamse regimenten, maar dat zou moeilijkheden opleveren met het officierenkorps dat „wallonisant“ was en zich weleens tegen de Kroon zou kunnen keren, die dit slechte ogenblik uitkoos om een dergelijke hervorming door te voeren. De koninklijke boodschap kwam er dus niet⁴⁴. Koning Albert voelde zich geremd door een mogelijke reactie van de Franstalige politici en vooral van het officierenkorps. Het was trouwens dit korps dat als het ware België belichaamde, nu er bijna geen territorium meer was en het leger de essentie van de staat vormde.

Sinds de herfst van 1917 nam de agitatie aan het front toe. Het kwam tot nachtelijke „vliegtochten“ en tenslotte tot manifestaties overdag. „Alle drie, vier weken, vond men bij 't opstaan 's morgens in de een of andere legering ... opschriften, met krijt of teer in grote letters op muren en barakken“, waarin Vlaamse regimenten en zelfbestuur werden geëist. Het kwam zelfs „alle drie, vier maanden“ tot optochten bij klaarlichte dag, waarin honderden soldaten die leuzen skandeerden, „en ten laatste op dezelfde dag en dezelfde uren in de zes legerafdelingen tegelijk“⁴⁵. Het dreigement van generaal Louis Bernheim, de eerst volgende Vlaamse betoging met mitrailleurs uiteen te schieten, deed de Frontbeweging besluiten tot de publikatie van een *Open Brief aan Generaal Bernheim*, waarin de generaal heftig werd uitgescholden⁴⁶. In de nacht van 11 januari 1918 gingen in de streek van Leisele, Houtem en het op Frans grondgebied liggende Hondschote, waar de 6de divisie met rust was, een honderdtal ploegen van drie of vier manschappen „vliegen“. De veiligheidsdienst snapte één van hen, die doorsloeg. Het gevolg was dat in het totaal 14 soldaten konden worden gearresteerd. Eind februari kwamen zij voor de krijgsraad in het zgn. proces van de 6de divisie, onder beschuldiging het moreel van de soldaten in tijd van oorlog te hebben aangetast. De verdediging werd bemoeilijkt door het achterhouden van telegrammen aan de gevraagde verdediger Frans Van Cauwelaert, die ook niet tijdig een visum kon krijgen om vanuit Nederland naar Frankrijk te komen. Eén van de vervangende verdedigers was mr. Hendrik Borgignon, die in zijn pleidooi de algemene situatie van de Vlaamse soldaten aanklaagde⁴⁷. Ook in de andere divisies nam de onrust

44. L. SCHEPENS, *Koning Albert*, p. 155-156.

45. Getuigenis van Joris Van Severen na de oorlog: A. DE BRUYNE, *Joris Van Severen*, Zulte, 1961, p. 29.

46. K. DE SCHAEFDRIJVER en J. CHARPENTIER, *Open Brieven der Vlaamsche Frontpartij*, Brussel, 1918, p. 47-48.

47. G. DURNEZ, art. *Vliegtochten*, in: *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (EVB)*, dl. II, 1975, p. 1936.

toe en werden verschillende kladacties ondernomen⁴⁸. De Frontorganisatie trachtte door de vliegtochten de koning en regering te imponeren en te dwingen tot toegevingen⁴⁹. Tegen de achtergrond van de Russische revolutie maakte dit wel indruk.

In januari 1918 stelde de Frontbeweging een brief op, gericht aan de Broqueville, helemaal in de stijl van de Open Brieven en nauw verwant met *Vlaanderens dageraad aan de IJzer*. Deze brief reageerde op het voornemen van de regering om een commissie op te richten die belast was met de studie van de „Vlaamse Kwestie”. De Frontbeweging stond zeer gereserveerd tegenover dit initiatief en vreesde dat het een middel was om de zaak op de lange baan te schuiven. Zij eiste o.a. „een Vlaams leger”, dit betekende Vlaamse en Waalse regimenten. Het uitwerken van dit programma moest volgens de Frontbeweging de taak zijn van de hogervermelde commissie, die paritair uit Vlamingen en Walen moest samengesteld zijn⁵⁰. In een begeleidende brief aan dr. A. Van de Perre drong H. Borgignon aan op een sterke vertegenwoordiging van de Frontbeweging in deze commissie. „Wij zijn de sterkste georganiseerde Vlaamse strijdkracht, vertegenwoordigen een zelfstandige richting, en kunnen niet aanvaarden dat de hele zaak buiten ons worde geregeld”⁵¹.

De mogelijke splitsing van het leger in Vlaamse en Waalse regimenten beheerste ook de ministerraad te Houtem op 1 februari 1918⁵². In de inleidende toespraak tot de ministerraad beperkte de vorst zich ertoe de grenzen aan te duiden, binnen dewelke maatregelen dienden genomen te worden. Een aantal fundamentele eisen van de Vlamingen werd a priori uitgesloten. Zo kon er van een splitsing van het leger in Vlaamse en Waalse regimenten geen sprake zijn, want dit brengt „de macht van het leger tegenover de vijand” in gevaar. Deze opvatting had de vorst reeds in 1912 geformuleerd. Hier domineert opnieuw zijn bekommernis om het evenwicht te bewaren tussen alle tendensen binnen de eenheidsstaat. Ook de ontwerptekst van zijn twee onmiddellijke medewerkers J. Ingenbleek en Fr. van den Steen de Jehay noemde de eis van Vlaamse en Waalse regimenten onaanvaardbaar. Zij stelden voor na de terug-

48. Het tweede bureau van de derde divisie belast met de veiligheid en censuur kreeg twee rapporten over kladacties. In het kantonement van Bray-Dunes waren op 20 januari 1918 volgende leuzen aangebracht: „Ons recht. Die geen geld heeft mogen bij den Koning komen, achter een frank”, „Twee nieuwe ministers, twee vlaamschhaters”, „Eerst ons recht dan ons bloed”, „29 zakjesvullers vragen vlaamsche ministers”. Ten zuiden van het kanaal te Adinkerke trof men op 16 februari volgende leuzen aan: „Wij eischen Vlaamsch bestuur en leger”, „Weg met Hymans en Brunet; Vlaamschehatende ministers” (sic), „Vlaamsche bloed, vlaamsche rechte”, „In Vlaanderen Vlaamsch”. EVERE, CHD, 1914-1918, 3DA, nr. 86.

49. L. WILS, *Flamenpolitik*, p. 226-227.

50. L. SCHEPENS, *Koning Albert*, p. 176-177.

51. Geciteerd in H. J. ELIAS, o.c., dl. I, p. 132.

52. Uitvoerige bespreking van de ministerraad bij: L. SCHEPENS, *Koning Albert*, p. 159-168. Uitgave verslag ervan bij J. WULLUS-RUDIGER (= A. WULLUS), *En marge de la politique belge, 1914-1956*, p. 367-375.

keer in het land te experimenteren met de volledige tweetaligheid in het leger en, pas als dit niet voldeed, naar extreme maatregelen te grijpen. Wel werd er in de tekst van Ingenbleek en van den Steen vastgesteld dat er een Vlaamse Beweging bestond aan het front, en dat de Walen nooit zouden geduld hebben, sinds 85 jaar bevolen te worden door officieren die hun taal niet verstonden. Men eiste voor de Vlaamse soldaten dezelfde eerbied op als voor de Waalse. Na deze stellingname van de koning wekt het enigszins verwondering, dat de regering onmiddellijk terugkwam op het al dan niet oprichten van Vlaamse en Waalse eenheden. De Vlaamse katholieke ministers, en zij alleen, verdedigden dit voorstel. Minister De Ceuninck zette nadien nog eens het standpunt van de legertop uiteen. Bij voorbaat in het gelijk gesteld en volledig in de lijn van de koninklijke toespraak, verguisde hij het voorstel Van Cauwelaert tot splitsing per regiment, zelfs wanneer er overgangsmaatregelen voorzien werden. Zijn tekst getuigde van een brutale leugenachtigheid. Niets van de opgesomde Vlaamse grieven was bewezen, alles was in orde. Naast mekaar stond in zijn tekst dat, vermits de Vlamingen 80 % van de infanterie uitmaakten, de eenheden feitelijk al Vlaams waren; dat geen 1 % van de Vlamingen die zich meldden in het leger, geen Frans kenden, zodat ze wel onderofficier konden worden; dat de splitsing onmogelijk was, omdat er onvoldoende Vlaamse onderofficieren en officieren zouden te vinden zijn; dat de splitsing een enorme desorganisatie zou meebrengen door de vereiste overplaatsingen, en dat het bevel „évidemment” in het Frans zou moeten blijven, zelfs in geval van splitsing; dat eerst de reglementen zouden moeten vertaald worden voor de officieren, „ce qui demanderait un temps énorme”.

Bij de opening van de namiddagzitting nam Ch. de Broqueville het woord. Hij deed voorstellen inzake bestuur en onderwijs en vroeg in het leger, bij wijze van experiment, een poging te doen met kleine Vlaamse en Waalse eenheden, maar niet op basis van regionale rekrutering. Evenals in de voormiddag stuitte dit voorstel op het onwankelbaar verzet van de koning en De Ceuninck, wat de Broqueville ertoe bracht zijn eis dan maar te begraven. Omdat over de toevelingen aan de Vlamingen in de schoot van de regering geen eensgezindheid kon worden bereikt, werden er slechts vage beloften gedaan, volledig in de lijn van de belofte van „gelijkheid in rechte en in feite” van 10 oktober 1916. Albert en De Ceuninck haastten zich in de volgende weken om te bewijzen dat alles in orde was met de bevordering van officieren. Zo werd er nog op 5 januari 1918 een dagorder gepubliceerd dat de taalproef voor kandidaat-onderluitenanten regelde. In het Staatsblad van 9-16 maart 1918 verscheen een besluit met het programma van het examen voor de graad van kapitein en voor de hulpofficieren die tijdens de oorlog waren aangeworven. 25 van de 100 punten werden toegekend voor de mondelinge kennis van de tweede taal⁵³.

53. L. WILS, *Flamenpolitik*, p. 230 en p. 249-250, voetnoot 158.

Tijdens de ministerraad van 20 maart 1918 opende de Broqueville andermaal met een pleidooi ten voordele van de Vlaamse soldaten: er moesten scholen voor Vlaamse officieren en onderofficieren opgericht worden, en de wet van 1 juli 1913 moest strikt worden toegepast. Op de graven van de Vlaamse soldaten moesten ook Vlaamse opschriften komen⁵⁴.

Stafchef generaal Ruquoy repliceerde onmiddellijk: op de graven mogen alleen opschriften voorkomen die beantwoorden aan de burgerlijke stand en de godsdienst van de dode. De besluitwet van 17 juli 1918 zou voorschrijven dat de overlijdensakten van militairen en burgers die omkwamen door oorlogsomstandigheden, de vermelding „Stierf voor België - Mort pour la Belgique” zouden dragen, en wel met terugwerkende kracht tot 4 augustus 1914. „Vliegt de Blauwvoet, storm op zee” en andere leuzen als grafopschriften waren in het vervolg uit den boze.

Het voorstel om een Vlaamse officiersschool op te richten werd door alle ministers bijgetreden. Op 23 juli 1918 stuurde minister De Ceuninck een circulaire betreffende het *Centre d'Instruction de Sous-Lieutenants Auxiliaires de l'Infanterie (C.I.S.L.A.I.)*, waarin werd meegedeeld dat met ingang van de tweede zittijd van 1918 een Vlaamse en een Franse sectie zouden worden opgericht⁵⁵. Er werd echter nooit een uitvoeringsbesluit opgesteld. Op 13 augustus 1918 werd wel een nieuw reglement van kracht, dat de toelatingsproef regelde voor het *Centre d'instruction de Sous-Lieutenants Auxiliaires (C.I.S.L.A.)*. De school gaf een opleiding aan kandidaat-onderluitenanten voor de infanterie (C.I.S.L.A.I), de cavalerie (C.I.S.L.A.C), de artillerie (C.I.S.L.A.A) en de genie (C.I.S.L.A. Gn). De toelatingsproef testte de militaire, taalkundige en wiskundige kennis van de kandidaten. De taalproeven bestonden uit het gedeelte grondige en wezenlijke kennis. Alleen de kandidaten voor de infanterie hadden voor de grondige kennis de keuze tussen Nederlands en Frans. De kandidaten voor de cavalerie, artillerie en genie konden alleen de grondige kennis van het Frans afleggen. Het gedeelte over de wezenlijke kennis testte de vaardigheid om de tweede landstaal te hanteren. De proef over de grondige kennis was louter schriftelijk en bestond uit een opstel, een dictee, een taaloefening en letterkundige vragen. De proef over wezenlijke kennis bestond uit een schriftelijk gedeelte met thema, vertaling en opstel met een moeilijkheidsgraad gelijk aan de derde klas oude humaniora. Het mondeling gedeelte had tot doel „zich te verzekeren of de kandidaat spreekt”. De grondige kennis stond op 20 van 100 punten. De kandidaat diende de helft te behalen. De wezenlijke kennis stond op 10 van 100 punten, hier diende men 2/5 van de punten te behalen. Niet slagen in één van de beide proeven bete-

54. *Les carnets de guerre d'Albert Ier roi des Belges*, uitg. R. VAN OVERSTRAETEN, Brussel, 1953, p. 180-183.

55. *JMO*, 1918, p. 390-392.

kende uitsluiting⁵⁶. De Vlaamse school voor onderofficieren, die was voorgeschreven door de wet van 1913 en die dus niet zou kunnen worden afgeschaft bij het einde van de oorlog, werd niet opgericht.

Ook werd er besloten tot de oprichting van een klachtencommissie om het ongenoegen van de soldaten op te vangen. Bij Koninklijk Besluit van 12 april 1918 werd deze controlecommissie op het gebruik der talen in het leger ingesteld. Ze werd uitdrukkelijk alleen voor de duur van de oorlog ingesteld. Haar doel heette: eenvormigheid te brengen in de toepassing van de taalwet. Maar in een onderrichting van 14 mei luidde het: „Nochtans wordt haar alle inmenging in tuchtzaken ontzegd door hare taak, die ook niet kan bestaan in het nagaan der handelingen van de overheid”. De commissie telde naast de voorzitter zes hogere officieren, telkens één per legerdivisie. Dat alleen militairen werden benoemd en geen ambtenaren of politici, was volgens L. Wils een garantie dat er niets zou veranderen⁵⁷. Militairen zijn immers te sterk gebonden aan de hiërarchie. De commissie kwam voor het eerst samen op 28 mei 1918. De bezoeken ter plaatse werden uitgevoerd door de voorzitter, vergezeld door het commissielid van de betrokken divisie. Tussen 1 en 28 juni bracht de commissie in totaal 24 bezoeken, waarbij men telkens vaststelde dat de onderrichtingen van de wet van 2 juli 1913 werden toegepast⁵⁸. Soldaten die een beroep deden op de commissie en daarvoor gestraft werden, haalden de pers⁵⁹.

In de ministerraad deelde de Broqueville ook mee dat aan het „Oorlogs- en Herinrichtingskomitee” een commissie was toegevoegd, belast met het onderzoek van het taalprobleem. Men mag deze commissie niet verwarren met de in de vorige paragraaf besproken klachtencommissie. Deze „Studiecommissie voor de Taalkwestie in België” vergaderde tussen 10 april en 11 mei 1918 zesmaal. Alleen de eerste twee vergaderingen waren gewijd aan de taalproblematiek in het leger, meer bepaald het onderzoek van de besluitwet op het taalgebruik bij de militaire rechtszaken. Tijdens de ministerraad van 1 februari 1918 had minister van Justitie H. Carton de Wiart hierop sterk aangedrongen. Het ontwerp van besluitwet werd verder besproken tijdens zes vergaderingen van de ministerraad van de volgende regering G. Cooreman (1 juni 1918 - 21 nov. 1918)

56. EVERE, CHD, 1914-1918, 3DA, nr. 64, Farde journalière, 27.VIII.1918, Bijvoegsel aan Leergedagorder van 13.VIII.1918: *Algemeen reglement op de toelating tot de C.I.S.L.A.*, 16 p.; C. ONRAET, *De Belgische militaire kampen in Frankrijk gedurende de Eerste Wereldoorlog*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling KMS, Brussel, 1985, p. 64-87.

57. L. WILS, *Flamenpolitiek*, p. 232; L. SCHEPENS, *Koning Albert*, p. 168-170.

58. X. DESCHEEMAEKER, *De Frontbeweging tijdens de Eerste Wereldoorlog*, p. 154-155; EVERE, CHD, 1914-1918, 3DA, nr. 60, Farde journalière, 16.V.1918 bevat *Onderrichting regelende de toepassing van het K.B. van 2en April 1918, waardoor eene Controolcommissie wordt ingesteld om het taalgebruik in het leger na te gaan*.

59. Cfr. het artikel *Zou dat waar zijn?* in: *Ons Vlaanderen*, 30.VI.1918, geciteerd in het rapport van het 3de bureau, 2de legerdivisie van 19.VII.1918; EVERE, CHD, 1914-1918, 2DA, nr. 48.

tussen 8 en 14 september. De besluitwet werd op 2 oktober 1918 ondertekend door de koning en verscheen in het *Belgisch Staatsblad* van 29 september tot 5 oktober 1918⁶⁰. Ze regelde het gebruik van de landstalen bij de militaire strafvordering en voerde een regime in dat ongeveer gelijk was aan dat van de burgerlijke rechtbanken⁶¹. Volgens L. Schepens is deze besluitwet de enige concrete verwezenlijking die de Vlamingen tijdens de oorlog op het politieke en juridische vlak hebben kunnen bekomen. Zij kwam op een ogenblik dat er voor militaire rechtszaken niet veel tijd meer over was⁶².

Dat men ook graag pronkte met de verbeterde taaltoestanden, bleek duidelijk uit het ministerieel rondschrijven van 21 mei 1918, waarin niet zonder enige trots werd aangekondigd dat de eerste vertalingen van reglementen voor militaire oefeningen en manoeuvres in het Nederlands klaar waren. Maar tegelijkertijd wees men erop dat de bevelen ééntalig Frans bleven, „sans que jamais ceux-ci puissent être traduits”. De Franstalige reglementen hadden ook een grotere rechtskracht dan de Nederlandse vertaling⁶³.

De leiding van de Frontbeweging, die onder druk stond van radicalere elementen dan zijzelf, zorgde in de lente van 1918 voor een aantal spectaculaire wendingen. In de nacht van 30 april op 1 mei 1918 stuurde men Juul Charpentier over de linies om zich te laten gevangen nemen en om contact te zoeken met gematigde activisten als L. Dosfel en met de Vlaamse loyalist en Leuvense hoogleraar J. E. Vliebergh⁶⁴. Hij moest de openbare opinie in het bezette land inlichten over de hemeltergende toestanden aan het front en over de instemming van de soldaten met de vernederlandsing van de Gentse universiteit onder de bezetting. Vier anderen vergezelden hem en enkele dagen later in de nacht van 4 op 5 mei liep C. Van Sante, een gezant van C. Verschaeve, over. Ondanks het uitdrukkelijke verbod om contact op te nemen met de Raad van Vlaanderen was dit duidelijk een nieuwe stap naar de solidariteit met het activisme. Het onrealistische verbod werd niet nageleefd en de vijf geraakten helemaal in de Duitse propagandamolen, die door hen ondertekende oproepen tot desertie achter de Belgische lijnen deed neerkomen⁶⁵.

60. BS, 29 sept. - 5 okt. 1918.

61. V. JANSSENS, *Burggraaf Aloïs Van de Vyvere in de geschiedenis van zijn tijd (1871-1961)*, Tielt, 1982, p. 92.

62. L. SCHEPENS, *Koning Albert*, p. 184, p. 199-201 en p. 216-217.

63. EVERE, CHD, 1914-1918, nr. 48, regimentsorder van 24.V.1918.

64. J. TORFS, *De controversen over de zending van J. Charpentier*, in: *De Vlaamse Beweging tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Mededelingen van het Colloquium ingericht te Leuven op 15 en 16 november 1974 door de afdeling Geschiedenis van de Katholieke Universiteit te Leuven, 1974, p. 128-144.

65. L. WILS, *Honderd jaar Vlaamse Beweging*, dl. II, p. 64; voorbeelden van pamfletten zijn *Broeders van IJzer*, van 23.V.1918, ondertekend door Karel de Schaepe drijver, en *Vlaamsche soldaten, uwe geliefden smachten naar uwe komst!*, van 18.V.1918, geschreven door Vital Haesaert. EVERE, CHD, 1914-1918, G.Q.G. 2ème section, nr. 5 Journaux de tranchée, (3) publications diverses.

Ook in mei 1918 stichtte Antoon Pira, alleszins op papier, een Algemeen Vlaamsch Democratisch Verbond met een Waalse tegenhanger. Dit A.V.D.V. beoogde een reorganisatie van het leger volgens het principe van de soldaten-sovjets⁶⁶. Het programma was een mengeling van Vlaamse eisen („onmiddellijke oplossing van het taalvraagstuk”), sociale eisen (wet op het alcoholgebruik) en zuiver demagogische eisen (verhoging van de soldij). Op dat ogenblik was de toestand aan het Belgische front kritiek tengevolge van de oorlogsmoeheid, de lange winter, een algemene griep epidemie, het succesvolle Duitse voorjaarsoffensief en de toenemende misnoegdheid onder de Vlaamse troepen⁶⁷. Om het gevaar van defaitisme en overlopen in te dijken kwam het opnieuw tot een felle vervolging van de verdachte Vlamingen en indeling in strafcompagnies⁶⁸. Vlaamse opruiers werden door de legeroverheid bij administratieve maatregel overgeplaatst naar het *Peloton Spécial* of naar strafcompagnies met behoud van hun status van soldaat, brancardier of aalmoezenier, omdat het hier niet ging om een juridische straf waarover het gerecht zeggenschap had. Het geval van de houthakkers van de Orne zou evenals dat van aalmoezenier Paul Vandermeulen opschudding veroorzaken⁶⁹. Van 18 januari tot 12 september 1918 werden in totaal tien Vlaamse soldaten met de vermelding „douteux du point de vue patriotique” administratief overgeplaatst naar het *Peloton Spécial Forestier*, waar zij samen met dienstweigeraars, Duitse afstammelingen en Joden werkzaam waren in het departement Orne, voor rekening van leveranciers van het Belgische leger⁷⁰. Ook de Frontbeweging hielp het defaitisme indijken. Half juni 1918 werkte ze een *Stelregel* uit voor de Vlaamse soldaat. Desertie werd daarin scherp veroordeeld. „Overlopen naar de vijand komt neer op verzwakking van de Vlaamse actie aan het front”. De *Stelregel* paste in het denken van de Frontbeweging, die ervan overtuigd was dat het leger het machtigste instrument vormde in de Vlaamse strijd, ook na

66. De Franse militaire attaché kol. A. Génie besteedde in zijn rapport van mei 1918 uitgebreid aandacht aan de invloed van de Russische revolutie op de gewone frontsoldaat, waarvoor hij zich baseerde op gesprekken met een niet nader genoemd aalmoezenier. „Il n'est aucun milieu belge qui n'ait considéré la révolution russe, sinon comme un événement heureux, au moins comme un progrès à raison des traditions démocratiques nationales Il estime que cet effet, pour n'être pas immédiatement apparent, n'en est pas moins très profond. Le piotter, constatant la puissance du comité des ouvriers et des soldats russes, a pris conscience de sa propre force vis-à-vis de ses chefs et de son gouvernement. Sans doute il n'a pas l'idée d'en user dans un but déterminé pour le moment. Néanmoins, il faut compter que les circonstances peuvent faire naître une occasion.... Des crises de détail comme le flamingantisme peuvent faire une occasion ...”. A. DUCHESNE, *art. cit.*, p. 1211-1212.

67. L. SCHEPENS, art. *Frontbeweging*, - *EVB*, dl. I, 1973, p. 546-547.

68. L. WILS, *Honderd jaar Vlaamse Beweging*, dl. II, p. 64; L. SCHEPENS, art. *Frontbeweging*, p. 547-548.

69. L. SCHEPENS, art. *Houthakkers*, in: *EVB*, dl. I, 1973, p. 690.

70. L. DEVLIEGHER en L. SCHEPENS, *Front 14/18*, Tiel-Den Haag, 1968, p. 37 en 75; C. ONRAET, *o.c.*, p. 106-116.

de oorlog. Een overwinnend leger, waarvan de werkelijke leiding bij een goed georganiseerde en doelbewuste groep Vlaamsgezinde soldaten berustte, zou in een bevrijd België de macht in handen hebben. Het hielp tevens het defaitisme indijken op een moment van voortdurende Duitse aanvallen op de Engelse, Franse en Belgische sector.

De regering G. Cooreman wijdde nog negen vergaderingen van de minister-raad tussen 14 augustus en 17 oktober 1918 aan de toepassing van de taalwet in de scholen voor onderofficieren⁷¹. Toen op 28 september 1918 het eindoffensief werd ingezet en de oorlog zijn laatste maanden inging, werd de Vlaamse Kwestie in de hoek gedreven door allerlei problemen van internationale, zuiver militaire, economische en sociale aard, die onmiddellijk maatregelen vergden. Ook na de wapenstilstand op 11.XI.1918 hield de veiligheidsdienst het flamingantisme in het nog niet gedemobiliseerde leger nauwlettend in het oog. Zo kreeg de dienst een verslag over een optocht op 14 november 1918 te Gent met op kop een vijftigtal soldaten die al roepend een Vlaamse hogeschool eisten. Ook de commandant van de 1ste legerdivisie werd gewaar-schuwd voor te verwachten flamingantische acties⁷².

*
* *

De taalproblemen in het leger tijdens de Eerste Wereldoorlog kwamen voort uit het niet toepassen van de wet van 1913, de communicatiestoornis tussen het overwegend Franstalige kader en „de troep”, waar de Vlamingen relatief oververtegenwoordigd waren en wegens hun eentalig Nederlands zijn en lagere scolarisatie minderwaardige taken toebedeeld kregen. Naast deze moeilijkheden dient gewezen te worden op de talrijke voorbeelden van goede verstandhouding tussen bekwame Franstalige officieren en hun manschappen en tussen Vlaamse en Waalse soldaten in het algemeen⁷³.

Wij blijven ervan overtuigd dat Koning Albert in globo zijn land op voortreffelijke wijze doorheen de Eerste Wereldoorlog heeft geloodst. Maar het belang van de Vlaamse bewustwording heeft hij, net zoals de meeste leden van het establishment, fout ingeschat. Hij was in dat opzicht een kind van zijn tijd en milieu. De koning en het militaire milieu reageerden op de Vlaamse taaleisen vanuit eng Belgisch nationalistisch standpunt. Wie Vlaamse en Waalse regimenten nastreefde en de toepassing van de taalwet eiste, kon niets anders dan

71. BS, 13-19 okt. 1918.

72. „... des activistes habitant à Bruxelles cherchent à Gand une imprimerie clandestine, où ils pourraient faire imprimer des tracts destinés à propager l'activisme dans l'armée. Ils auraient déclaré à Monsieur De Paepe que le 22e régiment de ligne était entièrement gagné à leur cause et que deux autres compagnies l'étaient également”; EVERE, CHD, 1914-1918, 1DA, nr. 91, nr. 6: Le service de sûreté militaire.

73. RUDIGER (= A. WULLUS), *La trahison activiste*, p. 14.

de vernietiging van de nationale eenheid beogen. Hij spande samen met de vijand. De taalstrijd die in oorsprong een strijd was om de onontwikkelden in staat te stellen de hun gegeven bevelen te begrijpen en naar behoren uit te voeren, werd door hen gelijkgesteld met de politieke drijfverijen van het activisme in het bezette gebied⁷⁴. De hoofdbekommernis van koning Albert tijdens de oorlog was het voortbestaan van de onafhankelijke Belgische staat. De essentiële factor was hierbij het Belgische leger, dat dit voortbestaan moest verzekeren. Bijgevolg moest elke maatregel vermeden worden die de cohesie of de structuur van dit leger zou kunnen aantasten. Daarom ook diende elk conflict, ook inzake taalproblematiek, met het legerkader vermeden te worden, want daarmee zou één van de pijlers opgeblazen worden, waarop de koninklijke instelling rustte⁷⁵. Het repressieve karakter van de legerleiding ten opzichte van de Vlaamse Beweging aan het front was niet alleen ingegeven door een anti-Vlaamse houding, maar tevens door het militaire streven naar orde en tucht. Ondanks Alberts uitgesproken anti-vlaamsgezindheid is het opvallend dat de persoon van Albert voor alle nationalistenaantastbaar zou blijven. Zij bleven ontzag hebben voor de koning-opperbevelhebber, symbool van het strijdende België⁷⁶.

Tot midden 1916 ging de regering de Broqueville de taalproblemen systematisch uit de weg. Vanaf dan nam de Broqueville als regeringsleider het op ten gunste van de Vlamingen in het leger, vooral op het ogenblik dat hijzelf geen minister van Oorlog meer was en dat het ministerie door een vertrouweling van de koning geleid werd. Persoonlijke afrekeningen dient men volgens L. Schepens hierbij nooit uit te sluiten. Volledigheidshalve moet vermeld worden dat de Broqueville op dat ogenblik de gematigde Vlamingen nodig had om zijn wankele positie in de schoot van de regering te consolideren, terwijl mogelijk ook zijn zorg om de gunst van het na-oorlogse electoraat meespeelde⁷⁷.

Charles de Broqueville was niet de enige die zich intensief voor de Vlaamse kwestie ging interesseren. Ook de Vlaamsgezinde ministers, zoals G. Helleputte, die gebruik maakte van zijn privé-secretaris G. Sap, en vooral Aloïs Van de Vyvere en P. Pouillet deden al wat in hun macht was, om voldoening te geven aan de Vlamingen aan het front⁷⁸. In 1917, vóór en na de eerste *Open Brief* van de Frontbeweging, hebben zij herhaaldelijk contact opgenomen met sommige leiders van deze beweging om de precieze grieven van de Vlaamse

74. L. SCHEPENS, art. *Frontbeweging*, p. 542-543.

75. ID., *Koning Albert*, p. 171-173.

76. L. WILS, *Honderd jaar Vlaamse Beweging*, dl. II, p. 20-21.

77. L. SCHEPENS, *Koning Albert*, p. 109-110.

78. F. VERRIEST, *De houding van minister Joris (sic) Helleputte tegenover de Vlaamse problematiek tijdens de Eerste Wereldoorlog*, in: *De Vlaamse Beweging tijdens de Eerste Wereldoorlog*, p. 162-169; R. FALTER, *Een brief van minister Van de Vyvere over de Vlamingen aan het IJzerfront (1918)*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen XLIII (1984)*, p. 167-172.

soldaten te vernemen en om te pogen, de gemoederen tot bedaren te brengen, maar zij konden alleen in hun persoonlijke naam spreken en tot in den treure verwijzen naar de regeringsbelofte van de „gelijkheid in rechte en feite” van 10 oktober 1916. Het immobilisme en de interne tegenstellingen van de regering lieten hen niet toe verder te gaan⁷⁹.

Naast de Vlaamse regeringsleden waren vooral de Vlaamse parlamentsleden dr. A. Van de Perre en F. Van Cauwelaert erg actief in het ijveren voor een betere taalwetgeving en het reageren tegen bestaande mistoestanden, door een intense briefwisseling met de ministers van Oorlog en Justitie. Zij werden rechtstreeks aangeschreven door de „gewone” (lees intellectuele) soldaten, die over de hoofden heen van hun hiërarchische oversten de wantoestanden aanklaagden. Zodoende waren zij zeer goed geïnformeerd⁸⁰.

De meest actieve oppositiegroep was de Frontbeweging. Zij eiste de onmiddellijke opheffing van de mistoestanden in het leger, waar men grondige wijzigingen wilde zien aanbrengen, die in het algemeen gelijke kansen (en gelijke risico's) zouden scheppen voor Vlamingen en Franstaligen. Tevergeefs zou zij een officiële erkenning vorderen en rechtstreekse onderhandelingen met de regering over haar eisenprogramma. Als onervaren jongeren stonden zij tegenover gewiekste politici en een militaire hiërarchie, die de macht in handen hadden en die wisten wat manoeuvreren inhield. Hun positie werd tevens verzwakt door het feit dat zij geen enkele sleutelpositie bekleedden in het leger. De Frontbeweging drong nagenoeg niet door tot het niveau van de bevelvoerende officieren. Daarnaast stond de beweging zwak door haar numerieke minderheid. Alhoewel de Frontbeweging zelf beweerde ongeveer 50.000 leden te tellen, zou volgens L. Schepens het aantal actieve sympathisanten de 5.000 niet overschreden hebben⁸¹. De gewone soldaat was immers begaan met meer alledaagse problemen: eten, kleren, een pint, verlof, de vrouwen ...⁸². De officier die daarvoor zorgde was een „goeie”. De Vlaamse Beweging aan het front werd vooral, zoals alle revolutionaire bewegingen, gedragen door intellectuelen. Die intellectuelen slaagden er niet echt in de massa achter zich te scharen. Aanvankelijk overschatten vorst en legerleiding trouwens de macht van de Frontbeweging. Eens ze de beperkte draagwijdte ervan geëvalueerd hadden, hielden ze halsstarrig vast aan wat zij als goed aanzagen. De Frontbeweging zal samen met het door de Duitsers gepatroneerde activisme op termijn een tijdbom blijken te zijn onder de eenheidsstaat België⁸³.

79. L. SCHEPENS, *Koning Albert*, p. 137.

80. A. DEPREZ, *Frans Van Cauwelaert en Frans Daels in 1917-1918*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, dl. XLII (1983), p. 97-103.

81. RUDIGER (= A. WULLUS), *La Trahison activiste*, p. 15; L. SCHEPENS, *België in de Eerste Wereldoorlog*, p. 35-37; L. DEVLIEGHER en L. SCHEPENS, *o.c.*, p. 72, voetnoot 121.

82. Cfr. R. CHRISTENS en K. DE CLERCQ, *Frontleven 14/18. Het dagelijks leven van de Belgische soldaat aan de IJzer*, Tielt, 1987.

83. Voor de rol van de Duitsers in het activisme, cfr. het baanbrekend werk van Lode Wils, *Flamenpolitiek*.

In het 19de-eeuwse leger was er veel minder agitatie geweest, omdat de intellectuelen dank zij de plaatsvervangning niet in het leger dienden. En zelfs na de afschaffing van dit stelsel in 1909 ontkwamen ze wegens de vrijstelling als geestelijken en vooral door de reeds vroeger opgerichte universitaire compagnies aan het normale soldatenleven. In de Eerste Wereldoorlog waren de intellectuelen erg talrijk onder de vrijwilligers van 1914 en onder de rekrutering vanuit de vluchtelingen. Meer goeiden namen immers gemakkelijker de vlucht dan arme drommels. Om te vluchten heeft men geld nodig. Voor het eerst gaven de jonge, dikwijls romantische intellectuelen er zich rekenschap van, dat zich als Nederlandstalige opstellen bestraft werd. Ook waren ze gekwetst door de paternalistische houding die vele officieren aannamen tegenover de domme Vlamingen. Voor de brancardiers, bijna steeds geestelijken, kwam daar nog de verloedering van die mooie Vlaamse zielen bij. Het leger, het Frans en Frankrijk, het verlofand bij uitstek, werden daarvoor verantwoordelijk gesteld.

De werkelijkheid benaderde de myte! Het is dan ook ergerlijk te moeten vaststellen dat 57,5 % van de in 1983 nog levende uitkeringsgerechtigde militaire invaliden uit de Eerste Wereldoorlog Franstalig is⁸⁴. Leven de Waalse invaliden langer? Maar vooral de jongste klassen waren overwegend samengesteld uit Vlamingen. Waren de keuringscommissies in Vlaanderen strenger? Durfden vele Vlamingen geen aanvraag indienen? Of ...

Koninklijke Militaire School,
Renaissancelaan 30,
1040 Brussel

84. H. KEYMEULEN, *o.c.*, p. 79.